

**OĞUZ GRUBU TÜRK DİLLERİNDE
OLUMSUZLUĞUN İFADESİNDE ZAMİRLERİN RÖLÜ**

**THE ROLE OF PRONOUNS IN EXPRESSING
NEGATION IN THE TURKIC LANGUAGES OF OGHUZ
GROUP**

*Şebnem ABBASOVA **

Özet

Türkoloji'de olumsuzluk genellikle fiile ait bir kategori olarak kabul ediliyor ve olumsuzluğun göstergesi olarak yalnızca *-ma/-me* ekinden söz ediliyor. Hâlbuki Türk dillerinde olumsuzluğun sözcüksel göstergeleri de vardır ki buraya olumsuzluk ifade eden zamirler ve olumsuzluk edatları dâhildir.

Olumsuzluk zamirleri Oğuz grubu Türk dillerinde değişik adlarla sunuluyor: inkar evezlikleri (Azerbaycan Türkçesi), olumsuzluk zamirleri (Türkiye Türkçesi), yokluk çalışmaları (Türkmen Türkçesi), inkarlık aderliyi (GagavuzTürkçesi).

Oğuz grubu Türk dillerinde olumsuzluk zamirlerine aşağıdakiler dâhil edilir: *heç kes, heç kim, heç biri, heç ne, heç hara, heç hansı* (Azerbaycan Türkçesi), *hiç kim, hiç haçan, hiç haysı* (Türkmen Türkçesi), *hiç biri/hiç birisi, hiçbişey* (Gagavuz Türkçesi), *kimsecik/kimseycik* (Türkiye Türkçesi, Gagavuz Türkçesi), *bişeycik* (Gagavuz Türkçesi). Türkmen Türkçesinde *xiç zat, xiç bir zat, xiç xili* "hiçbir şekilde", *xiç kes* gibi olumsuzluk zamirleri de kullanılmaktadır.

Bu kelimelerin ifade ettiği anlam ve oluşum yolu olumsuzluk zamirlerine yakın olduğundan bu kelimeler de burada olumsuzluk zamirleri içinde ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: *Türkoloji, Oğuz grubu Türk dilleri, olumsuzluk, kelime türleri, zamir*

Abstract

In Turkology, negativity is generally accepted as a category belonging to verbs and only the suffix *-ma / -me* is mentioned as a negative marker. However, there are also lexical markers of negativity in Turkic languages, including negative pronouns and prepositions.

In the Turkic languages of Oghuz group, negative pronouns are given under several names: inkar evezlikleri (Azerbaijani), olumsuzluk zamirleri (Turkish), yokluk çalışmaları (Turkmen), inkarlık aderliyi (Gagauz).

In the Turkic languages of Oghuz group, the following are included into the negative pronouns: *heç kes, heç kim, heç biri, heç ne, heç hara, heç hansı* (Azerbaijani), *hiç kim, hiç haçan, hiç haysı* (Turkmen), *hiç biri/hiç birisi, hiçbişey*

* Öğr. Gör. Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji fakültesi, Türkoloji Bölümü, Bakü / AZERBAYCAN *semseddinova@mail.ru*

(Gagauz), *kimsecik/kimseycik* (Turkish, Gagauz), *bişeycik* (Gagauz). In Turkmen, pronouns such as *xiç zat*, *xiç zat*, *xiç xili* ‘in no way’ and *xiç kes* are also used.

Since the meanings and ways of formation of these words are close to negative pronouns, these words will be explored here as negative pronouns.

Keywords: *Turkology, Turkic languages of Oghuz group, negativity, parts of speech, pronoun*

Giriş

Türkoloji’de olumsuzluk zamirleri konusunda iki zıt görüş vardır. Araştırmacıların bir kısmı olumsuzluk zamirlerini özel bir zamir türü olarak belirtirken zamirin böyle bir türünün olmadığını, olumsuzluk zamiri adı altında verilen birimlerin ya zamirin diğer türlerine ait örnekler olduğunu ya da onların çeşitli kelimelerin olumsuzluk ifade eden *hiç* edatı ile birleşmesi sonucunda ortaya çıktığını ifade edenler de olmuştur.

Olumsuzluk zamirlerini ayırmayıp belirsiz zamirlere dâhil eden dilbilimcilerden biri M.Ergindir (2013, s. 279). B.A.Serebrennikov ve N.Z.Hacıyeva (1979, s. 148) bu fikri daha sert şekilde ifade etmişlerdir:

“Tamamen emin olarak söylemek mümkündür ki Türk pradiinde hiçbir özel olumsuzluk zamiri olmamıştır. Buna dayanarak söyleyebiliriz ki çağdaş Türk dillerindeki çifte olumsuzluk biçimleri, yani aynı cümle içinde birkaç olumsuzluk göstergesinin kullanılabilmesi Türk dillerinin sonraki dönemlerinde ortaya çıkmıştır”.

N.A.Baskakov (1952, s. 303) Karakalpak Türkçesinde olumsuzluk zamirleriyle belirsiz zamirlerin benzer olduğunu belirtmiş ve onlar arasında aşağıdaki farkları göstermiştir:

1) Farklı prepozitiv (önde gelen) elementler: belirsiz zamirlerde *bir* sözcüğü, olumsuzluk zamirlerinde *xeş//eş* sözcüğü;

2) Yüklemin şekli: belirsiz zamir olumlu şekilde, olumsuzluk zamiri olumsuz şekilde.

Zamir kategorisi dâhilinde olumsuzluk zamiri türünü ayırtıran dilbilimcilerin bir kısmı da bu zamirlerin belirsiz zamirlerle yakınlığını kabul etmiş ve onları “belirsiz olumsuzluk zamirleri” olarak adlandırmışlardır.

N.K.Dmitriyev (1948, s. 107) Türk dillerine ilişkin araştırmalarda olumsuzluk zamirlerinin ayrılmasını Rus gramerinin etkisi ile izah etmiştir. O, olumsuzluk zamiri olarak adlandırılan yapıların *his* “hiç” ve *ber* “bir” kelimelerinin soru zamirleri ile birleşmesi sonucunda ortaya çıktığı sonucuna varmıştır.

H.Ediskun (1999, s. 137, s. 142, s. 166-167) olumsuzluk zamirleri adlı türü ayırmamış, onları belirsiz zamirler ve belirsiz sıfatlara dâhil etmiştir.

A.N.Kononov (1956, s. 179) bu kelimeler hakkında yazmıştır: “*Hiç* zaman ve yer ifade eden sözlerle birleşince zaman ve yer zarfını ifade eder”.

Azerbaycan dilbiliminde olumsuzluk zamirlerinin ayrı bir tür olarak verilmesi yaygındır. “Müasir Azerbaycan dili. II. Morfoloji” (1980, s. 189) adlı kitapta olumsuzluk zamirlerinin Azerbaycan Türkçesinde artık şekillenmiş olduğu gösterilmiştir. M.Hüseynzade (2007, s. 116) zamirin anlam türleri arasında olumsuzluk zamirlerini ayırmış ve buraya *kimse, hiç kimse, hiçbir, hiç ne, hiçbir şey, hiçbir kimse, hiç kimse* zamirlerini dâhil etmiştir.

Oğuz grubu Türk dillerinde olumsuzluk ifade eden kelime ve kelime grupları vardır. Bu birimleri gramer açısından zamirin ayrı bir türü olarak göstermek bazı dilbilimciler tarafından onaylanmasa da olumsuzluk anlayışının daha derinden öğrenilmesinde bu kelimelerin incelenmesi önem arz etmektedir. Oğuz grubu Türk dillerinde birinci türe dâhil olan olumsuzluk zamirlerini anlam açısından aşağıdaki gruplara ayırmak mümkündür:

1. Kendi başına olumsuzluk ifade eden zamirler.

1) “Hiç kimse” anlamı ifade eden zamirler: *heç kim, heç kes* (Azerbaycan Türkçesi), *hiç kim, hiç kimse* (Türkiye Türkçesi), *hiç kim, hiç kimse, hiç kes* (Türkmen Türkçesi), *hiç kimsey* (Gagavuz Türkçesi). Örneğin, Azerbaycan Türkçesinde: ... burda Efendi'nin bir sözünü iki etmeye *heç kimsenin* hakkı, cesareti yetmez (Melikzade, 2005, s. 298); Ancak Hasan bir soğukkanlılıkla sorunun cevabını alınca kız derinden içini çeker, alt dudağını ısırarak *heç kesin* yüzüne bakmadan çıkıp giderdi (Efendiyev, 2005, s. 18).

Türkiye Türkçesinde: Ederlerdi ya, büsbütün içilmediğine inanamayan fabrika sahibi zaman zaman tatlı uykusunu bırakıp *hiç kimseye* haber vermeden fabrikaya, çokluk da koza mağazalarına geliverdi (Kemal, 2008, s. 26); *Hiç kimsenin* canı konuşmak istemiyor, karınlarını doyurup kafayı vurmaktan başkasını düşünmüyorlar, uykusuzluktan geberiyorlardı (Kemal, 2008, s. 31); *Hiç kimseyi* görmeden sadece oynuyor, oynuyordu (Ali, s. 60).

Türkmen Türkçesinde: *Hiç kimişkəm* däl. “Hiç kimsem değil” (Allanazarov, 2008, s. 60); Dünyede *hiç kim* qalmandır. “Dünyada hiç kimse kalmaz” (Mahdumgulu, 1959, s. 70); Hezir içerde *hiç kim* yokdı. “Şimdi içeride hiç kimse yok” (Allanazarov, 2008, s. 267).

Gagavuz Türkçesinde: Bu da, bir parça uşak *hiç kimsey* ona buyurmadan, tutundaydu işə, nicə bir büyük. “Şu da küçük bir çocuk, hiç kimse ona buyurmadan işe koyulmuştu, bir büyük gibi (Baboğlu, “Ayva çiçekleri”).

Oğuz grubuna dâhil olan diğer dillerde kullanılan *hiç kimse* olumsuzluk zamirinin Azerbaycan Türkçesinde yer almaması dikkati çekiyor.

2) “Hiçbir şey” anlamı ifade edenler: *heç nə*, *heç bir şey* (Azerbaycan Türkçesi), *hiçbir şey* (Türkiye Türkçesi), *hiç zat*, *hiç bir zat* (Türkmen Türkçesi).

Azerbaycan Türkçesinde: Ağarehim bu taqqılıtdan, bu yırğalanmadan evvel *heç ne* başa düşmedi. “Ağarehim bu gürültüden, bu sallantıdan önce hiçbir şey anlamadı” (Melikzade, 2005, s. 286).

Türkiye Türkçesinde: Şimdilik *hiçbir şeyden* şikâyetçi değilim (Ali, s. 2).

Türkmen Türkçesinde: *Hiç bir zattan* peyda yok. “Hiçbir şeyden fayda yok” (Mahdumgulu, 1959, s. 89).

Türkmen Türkçesinde kullanılan *hiç neneşi* zamiri de dikkat çekiyor: Biraz çalqırdak diymesen, ol Türkmen dilini-de *hiç neneşi* bilmeyardı. “Bir az yüksekte söylemesem, o, Türkmen dilini de hiç bilmiyordu” (Allanazarov, 2008, s. 13).

Neneş sözcüğü Türkmen Türkçesinde soru zamiri gibi kullanılıyor ve anlamı “nasıl”, “hangi” olarak gösteriliyor. (Turkmensko-ruskiy slovar 1968:472; Türkmen diliniñ düşün dirişli sözlüğü II, 2015, s. 122).

3) “Heç bir” anlamı ifade edenler: *heç bir* (Azerbaycan Türkçesi), *hiçbir* (Türkiye Türkçesi), *hiç bir*, *hiç hili* (Türkmen Türkçesi), *hiç bir* (Gagavuz Türkçesi).

Azerbaycan Türkçesinde: Ora gedib gelenden sonra heyatda senin *heç bir* isteyin galmayacaktır. “Oraya gidip geldikten sonra hayatta senin hiçbir isteğin kalmayacaktır” (Anar, 2003, s. 132).

Türkiye Türkçesinde: Tanyerinde sabaha dair henüz *hiçbir* belirti yoktu (Kemal, 2008, s. 129).

Türkmen Türkçesinde: İn qorkulan bolmasız, indi *hiç bir* taqalla bilen düzedip bolmacak işin bolanlıqı belli boldı. “En korkulan olmayın, şimdi hiçbir endişe duymadan düzelmeyecek işin olacağı belli oldu” (Allanazarov, 2008, s. 356-357); Halka hezirki pürsatda *hiç hili* delalat edip bilmeyen il ekabırları çaresizlikden yaña namıs edişip öleycek boldular. “Halka şimdiki fırsatta yardım edemeyen devlet büyükleri çaresizlikten dolayı utançtan öleceklerdi”(Allanazarov, 2008, s. 147).

Hiç hili olumsuzluk zamirine Oğuz grubu Türk dillerinden yalnızca Türkmen Türkçesinde rastlanmıştır. Bu zamir *hil* “kalite, çeşit, tür”

kelimesinin *hiç* “hiç” kelimesi ile birleşmesinden oluşmuştur. *Hil* kelimesinden yapılmış olumluluk ifade eden kelimeler de vardır. Örneğin, – Yaydanmasına menem yaydanyan velin, ya *birhili* bolayarmıka? –Ay, yok-la, hiç hilem bolmaz. “Tereddüt etmeye tereddüt ediyorum, fakat garip mi olacak? Oh, hayır, asla olmaz” (Atayev, 2013, s. 43).

Gagavuz Türkçesinde: Baksana: dozdolay taş bayır, *hiç bir* de aaççaaz büümeer, beş-on evceez... “Bak: Zahmetli taş dışarı, hiçbir ağaç da büyümez, ancak beş-on ev...” (Ekonomov, “Saalicaklan, vatanım!”).

4) “Hiçbiri” anlamında kullanılan olumsuzluk zamirleri: *heç biri* (Azerbaycan Türkçesi), *hiçbiri*, *hiçbirisi* (Türkiye Türkçesi), *hiç biri* (Türkmen Türkçesi), *hiç biri* (Gagavuz Türkçesi). Örneğin,

Azerbaycan Türkçesinde: Menim qızdırmalı xeyalımın yaratdığı dehşetli şeylerden *heç biri* olmadı. “Benim sıtmalı hayalimin yarattığı korkunç şeylerden hiçbirisi olmadı” (Anar, 2003, s.180).

Türkiye Türkçesinde: *Hiçbirisi* artık benimle konuşmuyor, hepsi bana düşman gözlerle bakıyordu (Ali, s. 6).

Türkmen Türkçesinde: Maslahata gelenler hoşlaşılanda: “Yene duşuşarı” diyşende bolsalar, indi qaydıp duşçaklarına onların *hiç birisi*-de inanmayardılar. “Tavsiyeye gelenler vedalaşırken: “Yine buluşuruz” söyleseler de, şimdi yine buluşacaklarına onların hiçbirisi de inanmıyordu” (Allanazarov, 2008, s. 146).

Gagavuz Türkçesinde: *Xiç biri* düşmezdi onun “babu” sopasının üstüne, anqısı aykırı yatardı yerde bir altı adımda uşaklardan. “Hiçbiri onun yerde çocuklardan altı adım uzaklıkta duran “büyükanne” çubuğunun üstüne düşmezdi” (“Sopa cinkmesində”) (Özkan, 1996, s. 322).

Bu anlam Oğuz grubu Türk dillerinin hepsinde aynı sözcükle ifade ediliyor.

5) “Heçbir yer” anlamı ifade edenler: *heç yer*, *heç hara* (Azerbaycan Türkçesi), *hiç yer* (Türkmen Türkçesi), *hiçbir yer* (Türkiye Türkçesi).

Azerbaycan Türkçesinde: Onun *heç yerdə* kitabı qalmamışdır. “Onun hiçbir yerde kitabı kalmamıştı” (Anar, 2003, s. 130); ...kişinin ürəyi arxayın oldu ki, bu gün daha müştəriləri *heç hara* dağılmayacaq. “...adamın kalbi emin oldu ki bugün artık alıcıları hiçbir yere gitmeyecek” (Elçin, 2005, s. 71).

Heç hara olumsuzluk zamiri daha çok konuşma diline özgüdür. Bu olumsuzluk zamirine diğer Oğuz dillerinde rastlanmıyor.

Türkiye Türkçesinde: Kapıdan başka *hiçbir yerden* ışık almayan, toprak tabanlı odanın bir kenarında, alçak bir sekinin üstünde şehirden getirdiği iki misafiriyle hancı Yakup Ağa oturmuştu (Ali, s. 56).

Türkmen Türkçesinde: Ahır *hiç yere* yetmez yalanı. “Sonunda hiçbir yere varmaz yalanın” (Mahdumgulu, 1959, s. 77).

6) “Hiçbir zaman” anlamı ifade eden olumsuzluk zamirleri: *heç vaht, heç bir vaht, heç vədə, heç zaman, heç bir zaman* (Azerbaycan Türkçesi), *hiçbir zaman, hiçbir vakit* (Türkiye Türkçesi), *hiç vagt, hiç mahal* (Türkmen Türkçesi).

Azerbaycan Türkçesinde: Ağarəhimin bərkə-boşa düşdüyü vədələr olmuşdu, lap qorxdığı vədələr də olmuşdu, ancaq *heç vaxt* belindən belə ağrı qopmamışdı. “Ağarəhim’in zor duruma düştüğü zamanlar olmuştu, çok korktuğu zamanlar da olmuştu, ancak hiçbir zaman sırtında böyle ağrı kopmamıştı (Melikzade, 2005, s. 286); ...bu arvadı *heç vədə* görməyəcəkdi. “...şu kadını hiçbir vakit görmeyecekti (Melikzade, 2005, s. 289); Sanki öz taleyinin hökmünə tabe olaraq, o, güzgüyə baxıb *heç bir zaman* gülməməli imiş... “Sanki kendi kaderinin hükmünə tabi olarak, o aynaya bakıb hiçbir zaman gülməməliymiş...” (Efendiyev, 2005, s. 18).

Türkiye Türkçesinde: Bu *hiçbir zaman* dinmeyen yorulup usanmayan inilti mahallenin nabızı gibi bütün gece atıp durdu (Kemal, 2008, s. 21).

Bu dilde *hiçbir gün* ifadesi de kullanılıyor: Ben yirmi sene askerlikte *hiçbir gün* zabitimden böyle bir muamele görmedim (Karaosmanoğlu, “Hüseyn çavuş”).

Türkmen Türkçesi: Yağşılığı *hiç vakt* goyucu bolma. “İyilikten hiç bir zaman vazgeçme” (Mahdumgulu, 1959, s. 73); ...biz *hiç mahal* unutmalı deldiris. “...biz hiçbir zaman unutmalı değiliz” (Allanazarov, 2008, s. 378); Özi gitcek diyyər. Men *hiç vaqtam* kovmadım. “Kendi gidecek diyor. Ben hiç bir zaman kovmadım” (Atayev, 2013, s. 96).

Bu anlamı ifade eden olumsuzluk zamirleri *vakit* veya *zaman* sözcüklerinin *hiç* edatı ile birleşmesinden yaranmıştır.

7) “Hiçbir şekilde” anlamı ifade eden olumsuzluk zamirleri: *heç cür, heç vechlə, heç bir vechlə* (Azerbaycan Türkçesi), *hiçbir şekilde, hiçbir türlü* (Türkiye Türkçesi). Örneğin,

Azerbaycan Türkçesinde: O, *heç bir vechlə* Həsənin itifaklı ve gabagcıl olmasına dözə bilmirdi. “O, hiçbir şekilde Hasanın keskin zekalı ve öncül olmasına tahammül edemiyordu” (Efendiyev, 2005, s. 18).

Bazı durumlarda *hiç* ve *hiçbir* sözlerinin fonksiyonu örtüşüyor:

Türkiye Türkçesinde: İçimde *hiç* şevk kalmadı (Ali, s. 3).

Türkmen Türkçesinde: *Hiç* ülke bibaş olmasın. “Hiç bir ülke başsız olmasın” (Mahdumgulu, 1959, s. 79).

Ona çölün kanununu yatlap, ölümün çukuruna ayak sallap oturan düşmanını alıp galıp, ata-babalara hormat etmek bolyarmış-da, men neme için *hiç bir* kitaba yazılmadık bu yağşılığı etmeli delmişim!? “Ona çölün kanununu hatırlatıp, ölümün çukuruna ayağını sallayıp oturan düşmanını tutup, atalarına saygı duymak olursa, peki ben neden hiçbir kitaba yazılmamış bu iyiliği yapmalı değilmişim” (Allanazarov, 2008, s. 392).

Bu fonksiyon bazen *bir* sözcüğü ile de ifade ediliyor: *Bir* söz geçmez, herne etseş yanından. “Hiçbir söz geçmez, her ne yapsan yanından” (Mahdumgulu, 1959, s. 35) (Türkmen Türkçesi); Yokmuş bir patırtı da bölâ. “Hiçbir ses yoktu” (Tufar Nikolay, “Ne olursa, bana olsun!”) (Gagavuz Türkçesi).

Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde kullanılan *kimsecik/kimseycik*, *birşeycik/bişeycik* zamirleri onları Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinden farklı kılıyor:

Türkiye Türkçesinde: Bakmış oralarda *kimsecikler* yok... (Ali, s. 89).

Gagavuz Türkçesinde: Evde yoktu *kimseycii*. “Evde kimsecikler yoktu” (“Sopa cinkmesinde”(Özkan, 1996, s. 323); –Nebersın sen orada? –*Bişeycik*, – cuvap edermiş Kelce-Külce da baalarmış parmaanı “–Sen orada ne yapıyorsun? Hiçbir şey, diye Kelce-Külce cevap vermiş, parmağını bağılıyormuş” (“Kelce-Külce”) (Özkan, 1996, s. 318).

Bu zamirlerle *-cik* küçültme ekinin kullanılması onların ifade ettiği olumsuz anlamı kuvvetlendiriyor.

Diğer Oğuz dillerinde zamirlerle birleşerek olumsuzluk zamiri oluşturan *heç* “hiç” sözcüğü Türkmen Türkçesinde bağımsız şekilde olumsuzluk zamiri olarak kullanılıyor. Örneğin, Aganazarın sesini derya boyunda duranların *hiçisi* eşitmesede, garaz, birazdan ol sesin bir yerlerde eşidilendiği velin belli boldı... “Ağanezerin sesini dere boyunda yaşayanların hiçbirini duymasa da bir azdan o sesin bir yerlerde duyulduğu belli oldu” (Allanazarov, 2008, s. 213).

Bu özellik Gagavuz Türkçesinde de gözlemleniyor: ...hem da vermiş izin ferman, ki Anadolu urumları (grekleri) *hiçi* laf etmesinler urumca, grek dilinde, ama saadê Türkçe “...hem de ferman vermiştir ki Anadolu urumları (yunanları) hiçbirini urum dilinde, yunan dilinde konuşmasın, ancak Türkçe konuşsunlar” (“Neçin Gagavuzlara deerler: “Gagavuz”) (Özkan, 1996, s. 337).

N.K.Dmitriyev Başkurt dili hakkında yazmıştır: “*His* sözcüğü artık ayrı sözcüğü olarak “hiçbir şey” anlamını kazanmaya başlamış” (1948, s. 108).

Türkmen Türkçesinde *hiç haysı* olumsuzluk zamiri de kullanılıyor ki bu da Azerbaycan Türkçesindeki *heç hansı* zamirine uygun geliyor. Örneğin, *hiç haysınız köçe çıkmay* (Clark, 1998, s. 178).

2. Sadece yüklemi olumsuz olan cümlelerde olumsuzluk ifade eden zamirler.

Kendiliğinden olumsuz içeriğe sahip olmayan belirsiz zamirlerin olumsuzluk zamiri görevinde kullanıldığını da belirte biliriz: *kimse, nese* (Azerbaycan Türkçesi), *kimse, bir şey* (Türkiye), *kimsey, birkimsey, bişey* (Gagavuz Türkçesi) (Pokrovskaya, 1964, s. 149), *kimse* (Türkmen Türkçesi). Örneğin,

Azerbaycan Türkçesinde: O, *kimseye* baxmadan ne ise haqqında düşünür və çubug çekirdi. “O, kimseye bakmadan bir şey hakkında düşünüyor ve sigara içiyordu (Efendiyev, 2005, s. 17).

Türkiye Türkçesinde: Okumuş yazmış bir köylü gencinin harmanlardan sonra kasaba bu kadar yakınken köyde pineklemesini *kimse* doğru bulmaz (Abasıyanık, 2002, s. 49).

Türkmen Türkçesinde: Magtımğulu, *kimse* bilmez batını. “Mehdumgulu, gizlini kimse bilmez” (Mahdumgulu, 1959, s. 63).

Gagavuz Türkçesinde: ...bakınar xer tarafa, ki kaçırmasın bişey, xepsini esap alsın. “...her tarafa bakınır ki hiçbir şey gözünden kaçmasın, hepsini hesaba alsın” (“Karaspandit”) (Özkan, 1996, s. 325); Gagavuz Türkçesinde *birkimsey* kelimesinin ayrıca belirtilmesi dikkati çekiyor: Şöför bir tarafta saklamışdı ki *birkimsey* onu görmesin (Ekonomov, “Saalcaklan, vatanım!”).

Türkmen Türkçesinde de bazı örneklerde *bir kimse* kelimesine rastlanmaktadır. Örneğin, Hakdan qayrı *bir kimse* eşitmedi dadını. “Haktan gayrı bir kimse işitmedi sesini” (Mahdumgulu, 1959, s. 30).

L.A.Pokrovskaya bu konuda yazıyor: “Bizim gözlemlerimize göre, modern Gagavuz Türkçesinde *kimsey* zamirinin sadece olumsuz anlamda - “hiç kimse” kullanım eğilimi vardır, bu zaman belirsiz zamir rolü - “biri”, “bir şey” *bir kimsey* zamiri ile yerine getiriliyor” (Pokrovskaya, 1964, s. 150). Bu fikir birçok örnekle onaylanıyor: Ama bizim beygirler onnarın yanında kaybecekler da *kimsey* sizi xiç görmeycek. “Amma bizim atlar onların yanında kaybolacaklar, hiç kimse sizi görmeyecek” (“Kelce-Külce”)(Özkan, 1996, s. 314).

Kimse sözcüğü Azerbaycan Türkçesinde birçok hususlarda belirsiz zamir olarak kullanılıyor: El içinde söz var, elamət var: deyir papirosun bir terefi yananda, bir yanı alışanda, bu o demektir ki, *kimse* seninçün yaman darıxır. “Halk arasında böyle bir söz var: Diyorlar ki sigaranın bir tarafı yanınca, bir yanı tutuşunca, bu demektir ki birisi seni çok özlüyor” (Anar, 2003, s. 65).

Türkiye Türkçesinde: olumsuzluk zamirlerinin çoğul biçimlerinin kullanımına da rastlanıyor: *hiçbir şeyler, kimseler, kimsecikler* vb. Bu biçimin kullanımında maksat olumsuz anlamı kuvvetlendirmektir. Örneğin, *Hiçbir şeyler* göremedi (Ali, s. 25); –Hadi, hadi, kadınlar bekliyorlar, çabuk! – dedi. Dışarı çıktık. Sokakta *kimseler* yoktu (Ali, s. 50); Kuyunun başına gelince dört yanıma bakınarak birinin görünmesini bekledim. *Kimsecikler* yoktu (Ali, s. 74).

Türk dillerinde, aynı zamanda Oğuz grubunda olumsuzluk ifade eden zamirlerin bir kısmı belirsiz zamirlerle örtüşüyor. Bunları ayıran temel nokta onların ait oldukları cümlelerin yüklemelerinin olumsuzluk özelliği taşımasıdır. Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde böyle zamirlerde olumsuzluk anlamını kuvvetlendirmek için çoğul eki veya küçültme eki kullanılır.

Sonuç

Türkoloji’de olumsuzluk zamirleri konusunda iki farklı görüş vardır: 1. Olumsuzluk zamirleri özel bir zamir türüdür; 2. Olumsuzluk zamiri adı altında verilen birimler zamirin diğer türlerine ait örneklerdir ya da çeşitli sözcüklerin *hiç* edatı ile birleşmesinden ibarettir. Bu birimleri zamirin ayrı bir türü olarak kabul etmek veya etmemekten bağımsız olarak, olumsuzluk anlamının ifade edilmesini daha iyi açıklayabilmek için bu kelime ve kelime gruplarını da araştırmak gerekir.

Olumsuzluk anlamının ifadesine yardımcı olan kelime ve kelime gruplarını iki türe ayırabiliriz: 1. Kendi başına olumsuzluk ifade eden zamirler: *heç kim, heç kes, heç nə, heç bir, heç biri, heç yer, heç hara, heç vaht, heç vədə, heç zaman, heç cür, heç vechlə* (Azerbaycan Türkçesi), *hiç kim, hiç kimse, hiçbir şey, hiçbir, hiçbir, hiçbirisi, hiçbir yer, hiçbir zaman, hiçbir vakit, hiçbir şekilde, hiçbir türlü* (Türkiye Türkçesi), *hiç kim, hiç kimse, hiç kes, hiç zat, hiç bir, hiç hili, hiç biri, hiç yer, hiç vagt, hiç mahal* (Türkmen Türkçesi), *hiç kimsey, hiç bir, hiç biri* (Gagavuz Türkçesi); 2. Sadece yüklemi olumsuz olan cümlelerde olumsuzluk ifade eden zamirler: *kimse, nese* (Azerbaycan Türkçesi), *kimse, bir şey* (Türkiye), *kimsey, birkimey, bişey* (Gagavuz Türkçesi), *kimse* (Türkmen Türkçesi).

Olumsuzluk zamirlerinin kullanımı açısından Oğuz grubu Türk dillerinde benzerlikler çoğunluktadır. Örneğin, “Hiç bir” ve “hiç biri”

anlamları bu dillerin hepsinde aynı sözcükle ifade edilir: *heç bir* (Azerbaycan Türkçesi), *hiçbir* (Türkiye Türkçesi), *hiç bir*, *hiç hili* (Türkmen Türkçesi), *hiç bir* (Gagavuz Türkçesi); *heç biri* (Azerbaycan Türkçesi), *hiçbiri*, *hiçbirisi* (Türkiye Türkçesi), *hiç biri* (Türkmen Türkçesi), *hiç biri* (Gagavuz Türkçesi). Ancak burada bazı farklılıklar da gözlenmektedir. Bazı olumsuzluk zamirleri bu gruba dâhil olan bir veya birkaç dilde kullanılır: a) *Hiç kimse* zamiri Azerbaycan Türkçesinde yer almaz. *Kimse* sözcüğü burada belirsiz zamir olarak da kullanılır. b) Türkmen Türkçesinde *hiç neneşi* “hiçbir şey” ve *hiç hili* (*hil* “kalite, çeşit, tür” + *hiç* “hiç” kelimesi) olumsuzluk zamirlerine rastlanır. c) Azerbaycan Türkçesinde konuşma diline özgü *heç hara* olumsuzluk zamiri vardır. ç) Türkmen Türkçesinde *hiç haysı*, Azerbaycan Türkçesinde *heç hansı* olumsuzluk zamirleri gözlemleniyor. d) Genellikle zamirlerle birleşen *heç* “hiç” sözcüğü Türkmen ve Gagavuz Türkçelerinde takbaşına olumsuzluk zamiri olarak kullanılıyor. e) Türkmen Türkçesinde *bir kimse* kelimesi olumsuzluk zamiri olarak kullanılmıştır. f) Türkiye Türkçesinde olumsuzluk anlamının kuvvetlendirilmesi amacıyla zamirlerinin çoğul biçimlerinden yararlanılır: *hiçbir şeyler*, *kimseler*, *kimsecikler* vb. g) Türkiye Türkçesi ve Gagavuz Türkçesinde anlamı kuvvetlendirmek için bu zamirlere *-cik* küçültme eki de getirilebiliyor: *kimsecik/kimseycik*, *birşeycik/bişeycik*.

Kaynaklar

- Abasıyanık, Sait Faik (2002). *Alemdağ'da var bir yılan*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yay.
- Allanazarow, A. (2008). *Ojak. Üçünji kitap*. Aşgabat: TDKP.
- Anar (2003). *Eserleri. I cild. Hekayeler, povestler*. Bakı: Nurlan.
- Atayew, K. (2013). *Gylsyrat. Powest we hekaýalar*. Aşgabat: Neşriyat.
- Баскаков, Н. (1952). *Каракалтакский язык. II. Фонетика и морфология. Часть I. Части речи и словообразование*. Москва: Издательство Академии Наук СССР.
- Түркменче-русча сөзлүк* (1968). Ред. Н.А.Баскаков, Б.А.Гарриев, М.Я.Хамзаев. Советская Энциклопедия, Москва: Советская Энциклопедия.
- Clark, L. (1998). *Turkmen Reference Grammar*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Дмитриев, Н. (1948). *Грамматика бацкирского языка*. Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР.
- Ediskun, H. (1999). *Türk dilbilgisi. Sesbilgisi-Biçimbilgisi-Cümle bilgisi*. İstanbul: Remzi kitabevi.
- Elçin (2005). *Seçilmiş eserleri. 2-ci cild*. Bakı: Çinar-Çap.
- Muharrem, E. (2013). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak.
- Магтымгулы (1959). Ашгабат: Туркмендовлетнешир.
- Efendiyeve, İ. (2005). *Seçilmiş eserleri. 3 cildde. I cild*. Bakı: Avrasiya.

- Hüseynzade, M. (2007). *Müasir Azərbaycan dili. III hissə. Morfologiya*. Bakı: Şerq-Qərb.
- Kemal, Orhan (2008). *Bereketli topraklar üzerinde*. İstanbul: Epsilon.
- Кононов, А. (1956). *Грамматика современного турецкого литературного языка*. Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР.
- Melikzade, İ. (2005). *Seçilmiş eserleri*, Bakı: Şerq-Qərb.
- Müasir Azərbaycan dili. II hissə. Morfologiya* (1980). Bakı: Elm.
- Özkan, N. (1996). *Gagavuz Türkçesi grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Покровская, Л. (1964). *Грамматика гагаузского языка, фонетика и морфология*. Москва: Наука.
- Серебренников, Б. ve Гаджиева, Н. (1979). *Сравнительно-историческая грамматика тюркских языков*. Баку: Maarif.
- Türkmen diliniň düşündirişli sözlügi* (2015). II tom. Aşgabat: Ylym.

Elektronik kaynaklar

- <https://www.cafrande.org/esneyen-insanlar-ulkesi-aziz-nesin/#more-63881>
- <http://edebiyatsultani.com/huseyin-cavus-yakup-kadri-karaosmanoglu/>
- <http://edebiyatsultani.com/guvercin-avi-yakup-kadri-karaosmanoglu/>
- <http://edebiyatsultani.com/misafir-huseyin-rahmi-gurpinar/>
- <http://edebiyatsultani.com/bir-yol-ahmet-hamdi-tanpinar/>
- <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/TR-78523/Gagavuz-yazili-turk-edebiyati-cagdas-edebiyat.html>
- http://esgici.net/021_004/Hikayeler%20%20Sabahattin%20Ali.pdf

Şebnem ABBASOVA
Oğuz Grubu Türk Dillerinde Olumsuzluğun İfadesinde Zamirlerin Rolü